

KÖNYVESPOLC

TÁPIÓGYÖRGYE KÉPES TÖRTÉNETE

A *Honismeret* folyóirat utóbbi számaint végiglapozva, csak a legnagyobb tisztelettel és nagyrabecsüléssel tudok a szerkesztőbizottság munkájára gondolni, s ebben a tiszteletben külön Hála József felelősségvállalására, koncepciói kialakítására, amennyiben az évfordulós megemlékezések mellett külön rendezőelvek alapján igyekszik igazságosan az ország különböző vidékeit bemutatni, ebben az egyre ridegebbé váló világban megörökíteni azokat a honismereti munkákat, írásokat, amelyek a szülőföld iránti szeretetből íródnak, nem anyagi elgondolásból, hanem önzetlenül, szerelmes földrajzként, példaadásul. Mondom én ezt azért, mert egymás után közli azokat a recenzióimat, amelyek a Tápió mente falvainak helytörténetét, honismeretét rögzítik abban a biztos tudatban, hogy a Jászság közvetlen közelében a Tápió mentén sorjázó, a Gödöllői-dombság lankáin élő települések egy néprajzi, néplélektani, szociológiai egységet jelentenek annak ellenére, hogy a „szecsői rózsá”-n kívül más néprajzi motívumot nem tudunk felhozni az együvé tartozás bizonyosságául. 1849. április 4. és Tápióbicske inkább már az egyetemes magyar történelmi emlékezés helyévé nemesedett.

Ezekről a Tápió-vidéki községekről jellennek meg egymás után Kuczka Péter nagykatái gyűjtő közreműködésével szebbnél szebb antológiák, képes történelemkönyvek, amelyek igényességükkel, történelmi hitelességükkel tesznek jószolgálatot a honismeretnek. A Tápiógyörgyéről íródott 400 számozott példányos, a község címeres pecsétjével ellátott képes történelemkönyvhöz Varró István polgármester írt lírai hangvételű előszót, megemlítve benne a község és a Vatikán történelmi kapcsolatát, és az azóta

szentté avatott II. János Pál pápa felejthetetlen magyarországi útjait, működésének történelmi jelentőségét.

Tápiógyörgye község mai területén a középkorban három település élte minden napjait. Megyer, Kis- vagy Füzesmegyer és a névadó Györgye. A község a Szolnok, Káta és Bicske nemzetség közötti belső gyepen feküdt. A nemzetségek terjeszkedése következtében a Megyer törzs tagjai szállták meg. A falut először 1220-ban említik a *Várad Regestrumban*. Megyer első okleveles említése 1275-ből való, ekkor Megyer Sándor bán, szebeni és dobokai ispán birtoka, amely nem lehetett tartós, mert a XV. század végén, 1496-ban már a solymári vár tartozéka.

A felbomló várbirtokon királyi adományképpen a Dobraviczky és a Podmaniczky család osztozott. A XVI. század elejének zürzavarában a Dobraviczky-birtokot átmenetileg Werbőczy István kapta. A középszerű Pest megyei községek közé tartozott, körülbelül akkora volt, mint Szele, Dömsöd, Ócsa. 1565-ben már csak 16 lakott ház maradt, lakói elmenekültek, meghaltak. Lázár deák 1528-as kézzel rajzolt fametszetes térképén, a Váci egyházmegye úgynevezett Pongrácz-féle templomos térképén még jól látható Megyer, illetve Túrócme gyér kéttornyú gótikus stílusú templomának vázrajza. Ez került a millenniumi emlékmű egyik oldalára kőbe vésve.

1941-ben a régészek a tatárjáráskor elrejtett kincsleletet találtak, amelynek nagy többségét úgynevezett friesachi dénárként határozták meg. A falu földbirtokosai a Huszár, a Bencsik, illetve a Prónay családok voltak, akiktől a Tafler-Györgyey család vásárolta meg a birtokot. Ők építették a Kassa-Oderbergi vasútvonalat, ott meggazdagodtak, és több mint ötvenezer hold földet vásároltak a Prónayaktól, Györgyén francia

stílusú kastélyt építettek, amely ma a pszichiátriai betegek otthona.

1938-ban Györgyey Illésné Deutsch Ida nagymegyeri birtokán egy antik bronz mécseszt vetett ki a gőzeke. László Gyula régészprofesszor határozta meg. Azon a Só vagy Sós úton találták meg, amelyen a középkorban a sót szállították Erdélyből Budára, Pestre. Ma a Magyar Nemzeti Múzeum féltett kincse. Másolatát dr. Habsburg Ottó a Páneurópai Unió elnöke kapta tápiógyörgyei látogatása emlékére. A Györgyey család letelepedése nagyon fontos momentum volt a falu életében. A tisztán katolikus község lakosságát megtanították a fejlett mezőgazdasági munkák elvégzésére. Cukorrépat, dohányt, napraforgót vettek, megtanították a szőlőművelésre, fejlett állattartásra, úgy, hogy már az 1885-ös általános mezőgazdasági kiállításon sorra nyerték a díjakat, okleveleket, érmeket. Megtermelt fajboraik legnagyobb részét Erdélybe szállították. Versenylótenyésztésük nem érte el a tápiószentmártoni Kincsem sikerét, színvonalát, de értékes állományokkal rendelkeztek. A Györgyey család közvetlen kapcsolatot tartott a Vicziánokkal, Kubinyiakkal, Magyary-Kossákkal, Blaszkovichokkal.

Jótekingyokodó család lévén a györgyei bérmlásra érkező váci püspököt az ő hintójuk közlekedtette, a püspök úr meglátogatta a kastélyt és a birtokosokat, kis ajándékokkal kedveskedett a gyermekeknek, ők viszont minden ünnepen a palaházi örökzöldekkel díszítették a Szent Anna-templomot.

Ditrói Siklódy Lőrinc hősi emlékműve őrzi az első és második világháború hőseinek emlékezetét, amelynek kopott márványablái helyett újakat készítettek 2000-ben, és amelynek felavatásán részt vett Horthy István özvegye, aki 1944 februárjában a györgyei lányokat vizsgáztatta, és most hívásukra ismét eljött a faluba egy kedves találkozássra, beszélgetésre. *Tápiógyörgyéért* kitüntetést kapott az önkormányzattól.

A falu lakói kegyelettel őrzik dr. Kandel Henrik uradalmi-községi orvos emlékét, akit a németek az oroszok bejövetele előtt, 1944. november 7-én a györgyei határban agyonlőttek zsidó származása miatt, annak ellenére, hogy fiatal orvosként kikeresztelkedett.

A györgyei alsótemetőben egy igényes emlékmű őrzi Kuthen Barina Vendel plébános-költő emlékét, akinek több kötetét őrzi a váci püspöki könyvtár. A falu helytörténetének feldolgozottsága teljesnek mondható, ami elsősorban a lakosság érdeklődésének, az önkormányzat anyagi, erkölcsi támogatásának köszönhető.

(Tápiógyörgye anno. Képes történelem. Írta és szerkesztette: *Bihari József-Kuczsa Péter*. Önkormányzat, Tápiógyörgye, 2014. 96 oldal + mellékletek)

Bihari József

ÉSZAKI TÁJAK, FALVAK, VÁROSOK – ÉS A NÉP, AHOGY EDDIG NEM ISMERTÜK

Tartalmas és a magyar olvasó számára különösen izgalmas kötetet jelentetett meg a pozsonyi Kalligram Kiadó. Forgathatjuk kézikönyvként vagy tallózhatunk jól elkülönülő fejezetei között, nemcsak számos információval gazdagodunk északi szomszédaink múltjával kapcsolatban, hanem talán kényelmes, megörökölt álláspontunk is változik itt-ott, nem csak a szlovákok, hanem a magunk múltját illetően is. Érdeemes rábízni magunkat erre a vonalvezetőre, amely a korabeli sajtó, továbbá a brosúra- és szépirodalom vizsgálatán keresztül, valamint az újabb szlovák és magyar történeti irodalmat hasznosítva vázolja a gazdasági modernizáció és a társadalmi gondolkodás fő kérdéseit a nemzetépítés meghatározó helyein és időszakában – az északi régióban, Budapesten, Bécsben és a legfontosabb alföldi közösségekben, az 1860-as évektől az utolsó békeévekig, kapcsolódva az utóbbi

évtizedekben mind a magyar, mind a szomszédos országok történetírásában zajló modernizáció- és polgárosodás-kutatáshoz. A szerző maga is tett már le ilyen munkát az asztalra (*Az erdélyi románság polgárosodása a 19. század második felében*. Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 2004), abban is és most is azt vizsgálja, hogyan alakult ki egy szűk és megosztott, de egészében anyagilag konszolidált, s nemzetéhez kötődő polgári réteg, másrészt ez az életmód és értékrend, és általában a modern nemzettudat a parasztság körében mennyiben tudott gyökeret verni. Megjelenik az önmagukat *nemzethűnek* (*národovec*) tekintő táborból a konzervatív turócszentmártoni csoport (talán Vajanský neve lehet ismerős, legalábbis azért, mert néhány éve, ugyancsak Ábrahám Barna jóvoltából magyarul is olvasható egy regénye, a *Száraz hajítás*, a szlovák vezetők gondolkodásának mintegy foglalatja), feltűnnek a katolikus néppártiak (ha más nem, Andrej Hlinka ismerős számunkra, hozzá fűződik az 1907-es csernovai sortűz, Csehszlovákiában pedig a szlovákok cseh- és zsidóellenes politikája), itt van a polgári demokratikus, cseh orientációjú csoport (Milan Hodžát és Vavro Šrobárt említsük meg, Prága szövetségeseiként vezető politikusok lesznek az új államban), valamint a nemzetileg szintén tudatos, de nem polgári rétegek (kiskereskedők, kisiparosok, földművesek). Az érem másik oldalaként megismerkedhetünk a korban élesen elítélt, ám a nemzethű társadalommal összefonódó *magyarón* (*lojális*), tehát a magyar nemzetállam tételét, a magyar nyelv terjesztését elfogadó személyiségekkel – tudatosítsuk, hogy Ján Bobula építette ki az Andrassy utat, fejezte be a Parlamentet (emléktáblája a Terror Háza mellett), Daniel Bachát nemcsak evangélikus püspök volt, hanem a Vöröskereszt elnöke, a szlovák evangélikusokért sokat fáradozó Zsilinszky Mihály pedig nem melleleg Bajcsy-Zsilinszky Endre nagybátyja.

A kötet elméleti alapozással kezd, tisztázza azokat az alapfogalmakat (*Magyar-*

ország/Magyarhon, Szlovákia/Szlovákföld, Felvidék/Felföld, pánszláv, tót stb.), amelyeket sajnos még a tudóstársadalom sem vitatott meg eléggé, ezért értelmes párbeszéd sem folyhat a két nép között. Ezt követi, önmagában is kismonográfiát alkotva, a gazdasági viszonyok és szervezetek (szövetkezetek, pénzüzetek, ipari vállalkozások), az egyes társadalmi rétegek és a kulturális intézmények áttekintése, ezen értelmezhetők azután a konkrét problémák, két nagy egységen belül. A társadalmi fejezetben szerepel az önálló szlovák nemzetgazdaság kérdésköre, a társadalmi szolidaritás kérdései: a régió (*Szlovákföld*) egységes szlovák térségként felfogása, a teljes szlovák társadalomszerkezet tétele (kiderül, hogy inkább csak fikció), a magyar gondolkodók, illetve a *lojális* szlovákok nemzetképe, az elnemzetlenedés, asszimiláció folyamata. Most már konkrétan vetődik fel a szlovák ajkú nemesség múltja (ami vitathatatlan tény), illetve XIX. századi elmagyarosodásuk (ne csak Jókai Tallérossy Zebulonjára gondoljunk, hanem például a Kossuth, a Justh vagy a Radvánszky családra), igen árnyalt a parasztság kettős megközelítése – egyrészt romantikus szemüvegen keresztül a nemzet idealizálás alapja, másrészt realistán szemlélve fogyatékosokkal terhelt és a nemzeti ügy iránt közönyös tömeg. Az elmúlt rendszer ballasztjától mentesen megjelenik a munkáskérdés polgári – akár konzervatív, akár polgári demokrata – felfogása, végül ugyancsak objektíven az intelligencia kettős önképe – egyrészt mint az egyedül tudatos réteg, a nemzet vezére (vagy éppen ő maga a nemzet), másrészt mint opportunist, a néptől elzárkózó és a magyarosodásra hajlamos kaszt. Az intelligenciához kapcsolódik (ők a korban nem csak az értelmiségiek, hanem minden tanult ember, legyen vállalkozó vagy birtokos) az egyház, konkrétan a katolikusok és az evangélikusok szerepe, az elemi és a középiskoláké (amíg ez utóbbiakat be nem zárta a hatalom), a család hivatása és mulasztásai az identitás és a

kultúra átadásában. Nagyon izgalmasak, a magyar válaszokhoz hasonlóak a kor kihívásaira (szabadgondolkodás, a tudomány és a hit viszonya, az egyház demokratizálódása, a papok és tanítók korszerűbb képzése, a korszerű iskolai tananyag, a nők gazdasági és közéleti szerepének erősödése, az egyenjogúsodás kérdése) született reakciók.

Az utolsó nagy fejezet viszont földrajzi-helytörténeti jellegű, végigjárja a polgárosodás színtereit, reprodukálja a modernizálódó falu ideálképét (ezt persze inkább a korabeli cikkek, brosrák vágyai alapján, mert ilyen mintaköztség alig létezett, a magyar vidékeken sem nagyon), áttekinti a város szerepét a szlovák gondolkodásban (Közép-Európában a nem uralkodó népek elitje város-, azaz idegenellenes, a szlovák is az, de ha teheti, városban él, polgári életmódot folytat, és a nemzeti intézményeket építeni, reprezentálni is csak városon lehetett). Vizsgálja a nemzeti központ kérdését, hangsúlyozva, hogy Pozsonynak, Pest-Budának, Besztercebányának, Breznóbányának az 1860-as évekig jobbak voltak az esélyeik, a szinte ismeretlen Turócszentmártonból éppen ezért lett „főváros”, hiszen mozdulatlan és egészen szlovák háttérű településként, megyeként nem nehezedett rá hatósági nyomás, magyarosító szándék. Megismerjük a két nagyvárosi népességet, Budapest és Bécs egyaránt jó félszázezres szlovák lakosságát, az okokat, hogy miért nem neveltek ki nagyvárosi szlovák társadalmat. Végül ugyancsak kettős képet kapunk a szlovák szempontú kisvárosiasságról (elégé ismerős Mikszáth művei alapján), a szerző csokorba gyűjti a szlovák közösségépítés szempontjából fontos északi kisvárosokat (Besztercebánya, Liptószentmiklós, Breznóbánya, Nagyőrce, Znióváralfa, Szakolca, Miava, Turócszentmárton és Rózsahegy), vállalkozóik, iskoláik, színjátszóköreik, kórusaik szerepét az anyanyelvi kultúra ápolásában vagy éppen védelmében.

Végül utunk délre vezet, a kötet áttekinti a sokkal kedvezőbb adottságú, módos és

népes alföldi mezővárosokat (Békéscsabán csaknem harmincezer szlovák él a század elején, a lakosság háromnegyedét téve ki), vázolja Tótkomlós szilárd egynyelvűségét, a békéscsabai párhuzamos intézményépítést, zárlatként pedig Nyíregyháza útja szolgál, az egyetlen olyan szlovák alapítású település, amely a XIX. század második felében valódi várossá, körzetközponttá vált, csak éppen a szlovákság fogyott el az utcákról, magyarosodott el vagy rekedt kint a tanyavilágban.

(*Ábrahám Barna*: Megmaradni vagy beolvadni? A szlovákság polgárosodása a 19. század második felében. Kalligram, Pozsony, 2016. 318 oldal)

Stekovics Rita

EKLÉZSIATÖRTÉNET A DUNA MENTÉRŐL

A reformáció 500. évfordulója kínálta a lehetőséget, hogy hagyományaik őrzése, továbbörökítése végett a protestáns gyülekezetek, egyházközségek, egyházmegyék, iskolák áttekintsék múltjuk egy-egy szegmensét, feldolgozzák törtérijüket. A régmúltban az efféle tevékenység szinte kizárólag lelkipásztorokra, oskolarektorokra, professzorokra hárult, manapság inkább egy-egy település, tájegység helytörténet-szei jeleskednek e területeken. Ennek okát abban a változásban kereshetjük, hogy egy-két százada még az volt a jellemző, hogy a prédikátorok 20–30 éven – olykor-olykor 4–5 évtizeden keresztül – szolgálták az Urat és híveiket ugyanabban az eklézsiában, ezzel szemben korunkban már a tíz évet meghaladó működés is jelentős időnek számít.

A Pilismarót-Dömösi Református Társ egyházközség történetét is Lukácsné Varga Eszter személyében egy lelkes lokálpatrióta, történelem–magyar szakos nyugdíjas középiskolai tanár dolgozta fel igényesen, nagy szakmai hozzáértéssel, ugyanakkor közérthető stílusban.

A két gyülekezet létrejöttét és történetét szerzőnk a reformáció kialakulása, elterjedése, irányzatai, valamint a magyar köz-történet jelentős eseményei, a reformátorok vallásújítási törekvései, továbbá a protestáns egyházak szerveződése felvázolásának keretébe ágyazva mutatja be.

A maróti magaslaton álló református templom torony alatti bejáratának párkánya fölött az 1686-os évszámot olvashatjuk. Az Úr hajlékának török időkből eredeztetésén túl az első ismert prédikátor, Marussy Mihály 1626–1628 körüli szolgálata is a helvét hitvallás reformáció korabeli befogadásáról tanúskodik a pálos atyák birtokán. Az Árpád-kori királyi palotájáról és Álmos herceg által alapított prépostságáról ismert Dömösön a XVII. században már ugyancsak létezett Kálvin tanait követő református közösség, 1674-ben rektoruk is volt. A két szomszéd település református gyülekezete a XVIII. században – prédikátor és tanító hiányában – osztozott a hét évtizedes árvaságban, majd a *türelmi rendelet* és I. Lipót vallásügyi törvényei életbelépése után sorsuk egyre inkább összefonódott. Noha a dömösi reformátusok más irányba is lépéseket tettek, s később sem volt felhőtlen a viszonyuk Maróttal, 1787-től szabad valósággyakorlásuk engedélyezését Pilismarót anyaegyházként, Dömös ennek leányegyházaként kapta meg. A XIX. század második felétől a századforduló tájáig Pilismarót fiókja Esztergom, Párkány és Szob, míg szórványát alkotja Basaharcpusztá, Zebevény, sőt, Márianosztra, Ipolydamásd és Helemba is.

Lukácsné Varga Eszter munkájának történeti részében napjainkig tekinti át a *mater eklézsia* és *filiája* megpróbáltatásokat, küzdelmeket, de felemelkedést, eredményeket sem nélkülöző históriáját: a lelkipásztorok szolgálatát; a templomépítések és jelentősebb -felújítások végbevételét; az iskolák fenntartásának, működtetésének gondjait, sikereit, a tanítók tevékenységét; a gyülekezeti tagok áldozatvállalását egy-

házuk fennmaradásáért, boldogulásáért; az eklézsia előljáróinak, presbitériumainak – mai szemmel szokatlannak tűnő – örökdedését a köz- és magánerkölcs egyházi előírásai, normái betartása felett, és szükség esetén fellépését a vétkezőkkel szemben; a települések népességének alakulását, tagozódását, vallás szerinti összetételét; reformátusok és katolikusok múltbeli konfliktusait, s azt, hogy miként vált a közelmúltban az egykori súrlódás példaértékű együttéléssé. Az eklézsia történet időutazásra készít: javarészt olyan korszakokba viszi az érdeklődő olvasót, amelyekben az ember teljes életútjában – a gyermekáldástól a nagykorúvá válást jelképező konfirmáción, majd házasságkötésen át a minden élők útjára lépésig – meghatározó volt a hitvallás és a helyi vallási közösség, a gyülekezet szerepe.

A Dunántúli Református Egyházkerület Tatai Egyházmegyéjéhez tartozó társegyházközség eklézsiai, mintegy három évszázadon át, 1952-ig a megszüntetett Drégelypalánki Református Egyházmegyéhez tartoztak. Trianon, majd a II. világháború következtében elszakított felvidéki gyülekezetek elkerülése után a csonka esperességet az Északpesti Református Egyházmegyéhez csatolták. Csak Pilismarót és Dömös maradt a dunántúli püspökségben.

A történeti részt a két egyház irataiból, dokumentumaiból összeállított szemelvények követik. Találunk itt, többek között, részleteket egyházközségi jegyzőkönyvekből, prédikatori és tanítói díjleveleket, panaszleveleket, az uradalomhoz intézett kérelmet, feljegyzéseket templom- és harangszentelő hálaünnepekről, lelkészi és gondnoki életrajzokat, tanfelügyelői véleményeket, viszálykodó házastársak békítgetéséről, büntetéseiről, valamint esetleírásokat tanítók jutalmazási és fegyelmi ügyeiről. A kordokumentumok betűhív közlése, valamint a könyv képanyaga hitelesíti a történeti részben leírtakat.

Szerzőnk a mű végén – mintegy összegzésként – közzéteszi az egyházban működő

rendes, segéd- és helyettes lelkészek, a két iskola tanítóinak és gondnokainak időrendbe sorolt névtárát, továbbá a XIX–XX. században szórványként az eklézsiához tartozó települések nevét.

Lukácsné Varga Eszter egyháztörténeti tanulmánya nem csupán alapos forrás, hanem részletekbe menő helyismeretről is tanúskodik: a maróti református iskola tanulójaként és a gyülekezet konfirmandusaként saját tapasztalatokkal is rendelkezik.

A tanárnő nyugdíjas évei gazdag, termékeny és szerteágazó alkotómunkával teltek. *Pilismarót története I–II.* 1996-ban, illetve 2000-ben jelent meg. (A monográfia 2007-től elektronikusan is elérhető.) 2012-ben látott napvilágot *A letűnt paraszti világ nyomában – Pilismaróton* című kötete, amely fotókkal gazdagon illusztrálva a település néprajzi monográfiájának tekinthető. Tiszteletre méltó alkotói munkássága alapján azt gondolnánk, hogy legújabb munkája valamelyik ismert kiadó gondozásában jelent meg. Nos, nem így történt, szerzői kiadásként hagyta el a nyomdát. Igaz, támogatóként ott találjuk Pilismarót Önkormányzatát, amely korábbi munkáinak is kiadója vagy szponzora volt.

(*Lukácsné Varga Eszter: A Pilismarót-Dömösi Református Társegyházközség története. Pilismarót, 2017. 248 oldal*)

Koczó József

HIÁNYPÓTLÓ NYOMDATÖRTÉNETI BIBLIOGRÁFIA

Hiánypótló nyomdászattörténeti bibliográfia jelent meg a Kossuth Kiadó és az Eszterházy Károly Egyetem közös kiadásában. Amint Monok István kiemeli a könyvhöz írt előszavában, a magyarországi nyomdászattörténet fehér foltjainak eltüntetésében fontos szerep kell hogy jusson a helytörténeti kutatásnak. Így született meg ez a kétkötetes kiadvány is az egri Eszterházy Károly

Egyetemen működő Esterhazyánus Kutatócsoport, illetve a Kulturális Örökség és Művelődéstörténeti Tanszék kutatóiból álló csoport munkájának eredményeképpen.

Az első kötet elején három kísérőtanulmány olvasható. Az első írásban Verók Attila tekinti át az egri egyházi nyomdászat kétszáz évét 1755-től 1949-ig. Nagy Andor tanulmányában a nyomda könyvkiadói tevékenységét elemzi a statisztikai adatok tükrében, Mizera Tamás vizsgálódásainak középpontjában pedig a nyomda által 1755 és 1852 között kiadott tankönyvek és alkalmi nyomtatványok állnak. A tanulmányokat követi a terjedelmes bibliográfiai rész. Ahhoz, hogy átfogó képet kapjunk a nyomda tevékenységéről, első lépésként a megjelentetett kiadványokat kellett számba venni a teljesség igényével.

A nyomda történetének feldolgozása ugyanis eddig csak részben történt meg. Elsősorban Iványi Sándor és Kiss Péter kutatásainak köszönhetően a nyomda XVIII. századi története vázlatosan már ismert volt, a XIX. és XX. századra vonatkozóan azonban még részleges összefoglalások sem készültek. Barkóczy Ferenc püspök hívta 1755-ben Egerbe Franz Anton Royert, a pozsonyi nyomdászdynasztia tagját. A püspök célja a nyomda alapításával az volt, hogy tovább erősítse Eger szerepét Észak-Magyarország művelődési életében. A kezdetben magántulajdonban lévő, majd 1766-tól egyházmegyei tulajdonú egri nyomda a kilencedik folyamatosan termelő nyomda lett Magyarországon Buda, Debrecen, Győr, Kassa, Nagyszombat, Nagykároly, Pozsony és Sopron után. Az 1949-es államosításig egyházi tisztviselők felügyelték.

Jelenlegi ismereteink szerint a XVIII. században az egri nyomda nyomtatványainak száma 1200 körül lehetett, ekkor még a latin nyelvű kiadványok domináltak. A kiadványok tartalmát tekintve jelentős részük a teológiai és lelkeségi irodalmat képviselte a társadalomtudományi, szépirodalmi művek és egyéb kisebb nyomtatványok mellett.

A XIX. században viszont már a magyar nyelvű kiadványok kerültek többségbe. A század közepén, 1853-ban egy ívnyomógép beszerzésével köszöntött be a nyomtatás „nagyipari” korszaka Egerben, és az elkövetkező évtizedekben is folyamatos volt a technikai fejlesztés egészen az államosításig. Verók Attila szerint a XIX. században legalább 2500 nyomtatvánnyal, a XX. században pedig minimum ennek a felével érdemes számolnunk. Ebben az időszakban már rendkívül szerteágazó volt a nyomtatványok tartalma. Az 1880-as évek végére lényegében megszűnt a külföldi szerzők műveinek kiadása. A XX. századi nyomtatványokban egyre nagyobb számban jelentek meg a helytörténeti, természettudományos, visszaemlékező, az aktuális városi eseményekről beszámoló írások. Az első világháború éveiben jelentős visszaesést mutatnak a kiadványszámok, a 1920-as évektől kezdődően a nyomda államosításáig tartó három évtizedében pedig már az évi tíz kiadványt is alig tudták produkálni.

A nyomda lehetőséget teremtett arra is, hogy helyi szerzők publikálhassák írásait. Már Barkóczy Ferenc és Eszterházy Károly is arra ösztönözte papjait, hogy irodalmi tevékenységet is végezzenek, ennek eredménye látható is e bibliográfiában. Az ő idejükben több mint harminc pap végzett irodalmi tevékenységet, többek között Szaitz Leó és Batthyány Ignác. Az adatokból kiderül, hogy már a két utolsó egri püspök ideje alatt minden vonatkozásban színvonalas nyomda működött, olyan, amely a tervezett univerzitást is ki tudta volna szolgálni.

Nagy fontossággal bírnak az ilyen nyomdászattörténeti alap kutatások, hiszen ezeknek köszönhetően pontosabb képet lehet kapni Eger szellemi és kulturális életéről, a püspökök és érsekek könyvkiadási tevékenységéről, illetve a Líceumban folyó korabeli oktatási tevékenységről. Már a jelen kötetek összeállításakor is számos, a nyomda törté-

netére vonatkozó új eredményt hozott, a további kutatások azonban nyilvánvalóan további adatokkal gazdagíthatják majd ismereteinket. Hogy csak a Mizera Tamás által felhozott példát említsük: az ajánlások, tulajdonosbejegyzések, széljegyzetek vizsgálata még sok évre ad munkát a kutatóknak. Ezen túlmenően egy ilyen adatbázis nagymértékben segítségére lehet más diszciplínák kutatóinak is. A kétkötetes munka igényes kiállítású, kötése tartósnak ígérkezik, ami egy kézikönyvnél elsődleges szempont.

(Mizera Tamás–Nagy Andor–Verók Attila: A könyvkiadó egri Líceum. Történet és kiadványjegyzék. I–II. Kossuth Kiadó–Eszterházy Károly Egyetem, Budapest–Eger, 2017. 493 és 458. oldal)

Lőkös Péter

EGY REFORMKORI KÖNYV ERDÉLYRŐL

A magyarság és Erdély népeinek, kultúrájának európai megismertetése szempontjából elévülhetetlen érdeme volt Auguste de Gerando *La Transylvanie et ses habitants* kétkötetes művének, amely Párizsban 1845-ben látott napvilágot. A szerző rövidre szabott életében kissé átdolgozta különös értékű művét, ami posztumusz kiadásban 1850-ben jelent meg. Sajátos módon a első kiadás óta eltelt 173 év alatt a könyvet német és román nyelvre is lefordították, kiadták, de mindeddig a magyar könyvkiadás nem talált módot arra, hogy a magyar és az erdélyi reformkori viszonyokat rokonszenvvel elemző és a népeletet is bemutató munkát a magyar olvasók kezébe adja. A Kriterion Könyvkiadó és jelenlegi kiváló vezetője, H. Szabó Gyula végre törlesztette ezt a nagy adósságot. Gajda Péter budapesti gimnáziumi tanár szakavatott, lelkiismeretes fordítását 485 oldal terjedelemben 1349 lábjegyzettel végre a kezünkbe vehetjük. Fordítónk mesteri módon a jegyzetapparátusa – kis,

ám átgondolt és célszerű bővítése – segítségével az 1850-es kiadás eltérő szövegrészeit is közzétette.

Szerzőnk a széki Teleki családba nősült ifjú emberként. Feleségül vette Teleki Emma grófnőt. Tökéletesen megtanult magyarul, azonosult a reformkor nagy, előremutató politikai mozgalmával. Nem csak megértetni igyekezett az egykori Erdély és Magyarország törekvéseit, de Teleki László mellett részt vállalt a szabadságharcát vívó Magyarország diplomáciai képviselőjeként, ám 1849 nyarán ismét Magyarországon volt, a szabadságharcban odaadással vett részt. Fegyveres szolgálata során újult ki tüdőfertőzése, ami korán, alig harmincadik évében halálát okozta. Menekülő útján Drezdában hunyt el.

Szisztematikus utazásai számos tájunkról adnak képet. Figyelme kiterjedt a népelet jelenségeire. Eredeti terve, az egész ország bemutatása, nem valósulhatott meg, de erdélyi könyve a néprajz számára is nélkülözhetetlen. Fejezeteket szentelt a magyarok, a románok és a szászok ismertetésére. Illusztrációs anyaga is forrásul szolgálhat.

A Kriterion Könyvkiadó nagy szolgálatot tett ennek a forrásműnek közzétételével. Az I. világháború tragikus befejezésének 100. évfordulója ismét emlékeztethet bennünket Auguste de Gerando könyve révén arra: milyen rettenetes mulasztások terhelik a

dualista magyar politikusokat, hogy nem csak elhanyagolták Magyarország nyugat-európai ismertetését, de a reformkorban kialakult, a szabadságharc által megerősödött rokonszenvet is eljátszották. Jegyezzük meg, Auguste de Gerando nem volt magányos „lovag”. Voltak neves külföldi és hazai kortársai. Elég, ha John Paget személyére és életművére hivatkozunk, aki Wesselényi Polixéna férjeként Erdélyben települt le, s az erdélyi társadalom, tudomány érdekében áldozta életét. Az angol társadalom, a tudomány felé közvetítette nemzetünk, a velünk élő nemzetiségek kultúrájának, politikai törekvéseinek hiteles képét. (Megjegyzendő, hogy fő művét méltatlanul, csonkán, erősen cenzúrázva jelentették meg 1987-ben a budapesti Helikon Könyvkiadónál. Máig adósai vagyunk!) Érdemes hivatkoznunk báró Prónay Gábor 1855-ben kiadott *Vázlatok Magyarhon népeletéből* című, reprezentatív és forrásértékű művére, amelyet világnyelveken is megjelentetett. Példát adott, hogy sajátosságaink megismeretése a nagyvilággal alapvető kötelességünk! Reméljük, a Kriterion Könyvkiadó és H. Szabó Gyula folytatja a jövőben is pótolhatatlan szolgálatát!

(*Auguste de Gerando*: Erdély és az erdélyiek. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2018. 486 oldal)

Filep Antal

